

Soğuk Yakınlık ve Duygusal Kapitalizmde Toplumsal Cinsiyet:
Eva Illouz'un Feminizm Eleştirisi

Toros Güneş Esgün

Feminist Tahayyül, 6(1): 7-38.
(Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.57193/FeminTa.2025.7>

Soğuk Yakınlık ve Duygusal Kapitalizmde Toplumsal Cinsiyet: Eva Illouz'un Feminizm Eleştirisi

Toros Güneş Esgün¹

Öz

Eva Illouz günümüzde duygusal kapitalizmin yarattığı terapötik kültürün en yıkıcı etkisini heteroseksüel aşk ilişkilerindeki yakınlık kaybında bulur. Illouz'a göre “soğuk yakınlık”ın ve romantik ütopyanın çöküşünün kültürel katalizörü klinik psikoloji ile feminizmdir. Bu makalede Illouz'un feminizme yönelik farklı çalışmalarında ortaya koyduğu eleştirilerin irdelenmesi ve yargılarına temel oluşturan argümanların açığa çıkarılması, ardından feminist düşünceye yönelik söz konusu eleştirilerinin yorumlanması amaçlanmaktadır. Makalede son olarak Illouz'un eleştirilerinden hareket eden ve aynı zamanda bu eleştirilere yanıt olabilecek yeni bir yakınlık kuramı için feminist düşünce tarihinin sunduğu imkânların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Illouz'un feminizm ve duygusal kapitalizm arasında kurduğu eşgüdümü sosyolojik açıdan çürütmekten ziyade cinsiyetler arası eşitlik fikrine dair argümanlarını feminist teori açısından tartışan bu çalışma, söz konusu argümanları günümüzde cinsiyetler arası eşitsizliğin üzerini örten yeni kültürel formlar ve şiddet açısından da sınamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal kapitalizm, soğuk yakınlık, feminist teori, eşitlik, romantik aşk.

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Tarihi Anabilim dalı, Felsefe Bölümü.

ORCID: 0000-0003-3368-9679

E-mail: tgesgun@hacettepe.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 08.12.2024

Makale Kabul Tarihi: 06.01.2025

***Cold Intimacies* and Gender in Emotional Capitalism: Eva Illouz's Critiques of Feminism**

Abstract

Eva Illouz finds the most destructive effect of the therapeutic culture created by emotional capitalism today in the loss of intimacy in heterosexual love relationships. This article aims to examine Illouz's observations on the transformation of intimacy from the 19th century to the present day and her criticisms of feminist thought, which she sees as the intellectual background preparing for the collapse of "cold intimacy" and romantic utopia along with clinical psychology. It seeks to reveal the arguments that form the basis of her judgements, and then interpret and criticize these criticisms of feminist thought. Finally, the article aims to evaluate the possibilities offered by the history of feminist thought for a new theory of intimacy that can both build on Illouz's criticisms and respond to them. Rather than sociologically refuting the parallel that Illouz draws between feminism and emotional capitalism, this study discusses her arguments about the idea of gender equality from a feminist theoretical perspective, while also testing these arguments in terms of new cultural forms and violence that cover up gender inequality today.

Keywords: Emotional capitalism, cold intimacy, feminist theory, equality, romantic love.

Giriş

Felsefe ile sosyal bilimlerin dikkatini özel alana, beden ve cinselliğe, son olarak da günümüzde duygulara çeken en radikal çerçeveyi feminist teorinin sunduğu söylenebilir. Modernitenin sözde evrenselliğine ve akılcılığına karşı yeni bir evrensellik ve akılcılık talebiyle sahneye çıkan ve modern felsefenin etkilerini üzerinde taşıyan birinci dalga feminizm 17. yüzyıldan sonra özel alana ve beden ile duygulara yeniden yönelen bir eksen değişikliğini düşünce tarihinde daha önce sorulmamış bir soruyu sorarak gerçekleştirmiştir: “Cinsiyetler arası eşitlik bu zamana kadar neden kurulamamıştır?” Feminist teori bu soruyu ortaya attığından beri cinsiyetler arası eşitsizliğin nedenlerinin araştırılmasının ve eşitlik talebinin ortaya konulmasının sonucu olarak toplumsal problemlere mikroskopta bakmayı yordam edinmiştir. Hem eşitsizlik hem eşitlik fikirleri, aynı ile başkayı, ortak olan ile karşıtlıkları, özdeşlik ve farkı düşünmeyi gerektirir ve somut yaşamda ortaya çıkan, tekil varolma ve ilişkilene biçimlerini nesne edinmeksizin irdelenemezler. Ne var ki feminist teoriye borçlu olduğumuz, eşitliği salt bir ilke olarak değil, tekil pratiklere, genelin dışında kalan özel durumlara bakarak kavrama eğilimi feminist teorinin dışına yayıldıkça ve çeşitli politik ereklerle birleştikçe paradoksal olarak başlangıçtaki *cinsiyetler arası eşitsizliğin eleştirisi* ve *eşitlik talebinin* sosyal teori içindeki işlevi sosyolog Eva Illouz’un kuramı örneğinde takip edeceğimiz gibi netameli hale gelmiş görünüyor. 90’lardaki duygulanımsal dönüşten (*affective turn*) bu yana özel alanı, ilişkileri ve duyguları irdelemek belki de düşünce tarihinde hiç olmadığı kadar rağbet görürken, feminizmin *eşitlik eleştirisinin* ve *eşitlik talebinin* hâlâ etkisini koruduğunu söyleyebilir miyiz? Bu soruya Illouz’un yanıtı, günümüzde feminizmin cinsiyetler arası eşitlik talebi neoliberal kapitalizmin kültürüyle iç içe geçerek gerçekleşmiş olduğu için özel alanı ve duyguları irdelerken artık feminizmden faydalanamayacağımız ve toplumsal cinsiyet ayrımlarının ötesinde yeni bir *eşitsizlik eleştirisine* ihtiyaç duyduğumuzdur. Illouz’a göre bizatihi feminizmin *eşitlik talebi* kapitalizmin piyasa söylemiyle birleşerek kendi tabiriyle *soğuk yakınlık*’a (*cold intimacy*) ve aşkın sonuna sebep olur. “Duygusal kapitalizm” (*emotional capitalism*) olarak adlandırdığı günümüz kapitalizmine ve *romantik ütopya*’nın tüketilmesine dair çalışmalarında sosyolojik ve ekonomik analizi ataerki eleştirisine tercih ederek ilerler. Günümüzdeki yeni yabancılaşma biçimlerine, dijitalleşme, pozitif psikoloji ve terapötik

kültüre yönelik tespitlerinde yakınlık kaybının sorumlusu olarak başlangıçta birbirine düşman olup sonradan müttefik haline gelen iki düşünce hattı tanımlar: Feminizm ve klinik psikoloji.²

Illouz'un romantik aşk ve yakınlığın dönüşümü ile ilgili araştırma ve tespitleri ile normatif çözümlerinin birleştiği doruk olan, feminist düşünceye ve onun *eşitsizlik eleştirisi* ile *eşitlik talebine* yönelik bu eleştirel savı feminist teori açısından nasıl değerlendirmeliyiz? Feminizmin eşitlik talebi yüzünden yakınlığı tamamen soğuk yakınlığa dönüştürdüğü ve bu bakımdan hem duygusal kapitalizmin hem de pozitif psikolojinin hedefleriyle uyumlandığı ve böylece yeni eşitsizliklere alan açtığı söylenebilir mi? Eğer durum böyleyse yeni bir yakınlık kuramı için feminist teori bize bugün ne vaat edebilir?

Bu yazıda yukarıdaki sorular temelinde, son yıllarda birçok çalışması Türkçeye çevrilen ve giderek popülerleşen sosyolog Illouz'un yakınlık üzerine görüşlerini ortaya koyup feminizme yönelik eleştirilerini göstermeyi, bu savları eleştirmeyi ve sonuç olarak yeni bir yakınlık kuramı için feminist teoriden nasıl faydalanabileceğimizi sorgulamayı hedefliyorum. Çalışma felsefi bir eleştiri olarak yapılandırıldığından Illouz'un sosyolojik araştırmalarının ulaştığı sonuçları olgusal açıdan sınımayı değil, araştırmalarına başlarken temel aldığı ön kabullerin, argüman ve yargıların feminist teori açısından sonuçlarının değerlendirilmesini, böylelikle yakınlık kavramının feminist teori açısından eleştirisinin eski ve yeni olanaklarını göstermeyi hedefliyor. Böyle bir çalışmanın günümüz dijital kapitalizmde sosyal medyada ve gündelik yaşamlarımızda süregelen şekilde karşımıza çıkan yakınlıkla ve ikili ilişkilerle ilgili problemleri fark etmek açısından önemli olacağını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aşk,

² Makalemdede, Illouz'un genellikle psikoloji adı altında terapötik kültüre yönelttiği eleştirilerde, özel olarak klinik psikoloji, psikanaliz ve pozitif psikoloji gibi farklı adlandırmalara gönderme yapılmaktadır. Bunun sebebi Illouz'un terapötik kültürü tarihsel olarak okurken klinik psikolojinin doğuşunu psikanalizle işaretlemesi, 20. yüzyılda travma yaşantılarına yönelik analizin geç kapitalizmde iletişim ethosuyla birleşmesi ve yerini pozitif psikolojiye bırakmasıdır. Illouz'a göre, etkileri birbirinden farklı olmakla beraber, pozitif psikoloji de psikanaliz de klinik psikoloji altında terapötik kültürü, analizden olumlamaya uzanan bir hatta dönüştürmüştür.

şiddet ve tahakküm ile ilişkisine uzanan bir hat içinde birçok soruya yanıt sunabileceğini umuyorum.

Duygusal Kapitalizm ve Soğuk Yakınlık

Illouz'un günümüz toplumlarında duyguların dönüşümü üzerine yaptığı çalışmaları "özel olarak duygulanımsal ve duygusal modern durumu tanımlamayı amaçlayan", Furedi, Mishra ve Lordon gibi az sayıdaki girişim arasında gösterilir (Slaby & Scheve, 2024: 18). Dünya çapında giderek yaygınlaşan ve küresel sermaye ile hükümetlerin ortaklaşa yönlendirmeye başladığı duygu yönetimi ve duygu pedagojisi tekniklerini ekonomik gelişmelerle bir arada düşünen sosyologlar arasında sayılan (2024: 839) Illouz, duyguların üretilmesi, tanımlanması, yönetilmesi ve mübadele ilişkilerine dahil olmasıyla günümüz neoliberal kapitalizmini duygusal kapitalizm olarak adlandırmayı önerir. Eleştirel sosyoloji ekolünü ve Bourdieu hattını takip eden Illouz'un duygusal kapitalizm kavramına ilham veren düşünsel hat Adorno, Weber ve Sombart'a kadar dayandırılabilir. 19. yüzyılda Weber'in büyüden arındırma, rasyonelleştirme süreçleri ile kapitalizm arasında kurduğu ilişkiyle -her ne kadar Illouz doğrudan referans vermese de- Sombart'ın aşk ve lüks arasında kurduğu paralellik tartışmanın kökenlerini anlamak için iyi bir başlangıç noktası oluşturur. 20. yüzyılda sanat eserlerinin ve tüm kültür ürünlerinin alınıp satılabilir metalara dönüştüğü tespitiyle en çok da Adorno'nun *kültür endüstrisi* kavramsallaştırması, Illouz'un duygusal kapitalizm kavramsallaştırmasına etki eden nosyonlar olarak belirlenebilir. Ne var ki Adorno'nun geç kapitalizmin duygusal *ethos*'u olarak gördüğü *apatinin* ve araçsal rasyonalitenin aksine Illouz'un duygusal kapitalizm kavramsallaştırması bugün artık üretim ve tüketim, çalışma ve sömürü süreçlerinin duyguları dışlıyormuş gibi görünme ihtiyacında olmadığını, 19. yüzyıldan itibaren olduğu şekliyle duyguların tüm ekonomik süreçlerle iç içe hale gelişinin bundan böyle gizlenmediğini, dijital kapitalizmin duyguları birer meta olarak üretmeye, satmaya ve aygıtlarıyla yönetmeye başladığını ifade eder. 19. yüzyıl kapitalizmi ve geç-kapitalizmden farklı olarak günümüz kapitalizminde kayıtsızlık, duyguları eskisi gibi dışlayarak değil aksine içererek ve yakınlığı görünürde teşvik ederek rasyonelleştirir. 1950 öncesi kapitalizmden farklı olarak Illouz'a göre

duygusal kapitalizm duygusal yaşamın çok daha yoğun şekilde dışa vurulması, sayısallaştırılması ve tüm maddi süreçlere eşlik etmesi üzerine kuruludur. Cabanas’la birlikte duygusal kapitalizmin sürekli olumlu duygulara yönelten ve acıyı yok sayan yeni terapötik stratejileriyle “21. yüzyıl kapitalizminden bir mutluluk ekonomisi” ve “mutluluk yönetimi” (*happycracy*) yarattığını öne sürer (Illouz & Cabanas, 2023: 25). Paradoksal olarak bu yeni ekonomi ve yönetim anlayışı “mutluluk” adına örtülü, kolektif mutsuzluğu ve insanlar arasında daha önce eşi benzeri görülmemiş bir soğuk yakınlığı yaratır. Kendini sergilemenin yeni biçimleri ve olumlu duygularla maskelenen kopukluk tüm insanlar arası ilişkilere sirayet eder. Illouz bu bağlamda *Modern Ruhlu Kurtarmak* (2024b), *Soğuk Yakınlıklar* (2021), *Mutlu Yurttaş İmalatı* (Illouz ve Cabanas, 2023) kitaplarının yanı sıra özel olarak yakın ilişkilerin ve heteroseksüel romantik ilişkilerin nasıl dönüştüğünü ele aldığı *Romantik Ütopayı Tüketmek* (2024a), *Aşk Neden Acıtır?* (2013) ve *End of Love* (2019) kitaplarında romantizmin tanım ve pratiklerinin tüketici kapitalizmin iletişim ve yönetimsel teknikleriyle nasıl iç içe geçtiğini göstermeyi hedefler.

Illouz’un yanı sıra kapitalizm ve duygular arasındaki ilişkiler üzerine çalışmalar ortaya koyan başka birçok isim sayılabilir. William Davies (2021), Martijn Konings (2015), Lauren Berlant (2024) da günümüz kapitalizminde ekonomi ve toplumsallığın birbirlerinden ayrı işlediğine dair klasik görüş yerine ahlak, inanç, iktidar, duygu gibi alanların ve yakın insan ilişkilerinin ekonomi mantığıyla üretildiğini iddia eder. Bunun yanında Illouz, duygusal kapitalizm kavramsallaştırması üzerine çalışırken birçok feminist teorisyenin de dahil olduğu duygulanım teorisinden (*affect theory*) *duygulanım* kavramı yerine *duygu* (*emotion*) kavramını kullanmak bakımından farklılaşır. “Toplumsal olarak isimlendirilmiş ve etiketlenmiş duygular” a yönelirken yine onların meta olma özelliklerini, bedenle ilişkisi bakımından değil, rasyonelleştirilme biçimleri açısından normatif bir eleştirinin esas konusu yapmayı hedefler. Bu da Uslu’nun tanımladığı şekliyle “öznenin kendiyile olan süreksizliğinin bizzat beden tarafından deneyimlenmesine” yönelen duygulanım teorisinden (2016: 31) farklı olarak duygusal kapitalizm kavrayışının kültürel alanın yanı sıra esas olarak sosyolojik ve ekonomik düzeyler üzerinden ele alınması anlamına gelir. Illouz’a göre, “toplumsal öncesi ya da kültürel

öncesi olmak şöyle dursun duygular ayrılmaz biçimde birbirleriyle iç içe geçmiş kültürel anlamlar ve sosyal ilişkilerdir” (2021: 14). Ekonomik olarak gösterilebilir olan tüketici davranışları ve Illouz’un deyişiyle tüm bunlarla iç içe geçmiş *duygusal tarz*, kültürün dönüşümünü kavramak için sınıf farklılıklarına dayalı sosyolojik analiz üzerinden incelenmesi gereken bir nesne sunar. Duygusal tarz, Illouz’a göre “yeni bir kişilerarası imgeleme biçimlendiğinde, diğer bir deyişle kişi başkalarıyla ilişkileri hakkında düşündüğü ve bununla ilişkili olasılıkları hayal ettiğinde ortaya çıkar” (2021: 20). Duygusal kapitalizm, özel ilişkileri ve ticari ilişkileri duygusal tarz yoluyla aynı anda domine eder.

Illouz, kendini kayıtsızlık üzerinden kuran eski kapitalizmden farklı olarak günümüzde artık çalışma alanında da duyguların dışı vurulduğunu, alenen üretilip yönetildiğini, böylece duyguların rasyonalize edilip sınıflandırılarak kontrol ve ölçünün nesnesi haline gelmesiyle, yeni teknikler ve anlamlarla beraber yeni bir toplumsallık yaratıldığını düşünür. Illouz’a göre bu yeni toplumsallığın en önemli mimarı yeni bir duygusal tarz yaratmış olan klinik psikolojidir. Sürekli kendini geliştirmeye ve rekabete dayalı kendilik projeleri, aileyi terapötik bir tarihle konumlandırma ve duyguları açık etmeye dayalı yeni iletişim *ethos*’u “duygusal iyi oluşa” ve “iyi yaşama” dair yeni hiyerarşiler yaratır. Illouz, duyguların bu türden ekonomik bir modele göre yönetilmesinin tarihte eşi görülmedik bir soğukluğa sebep olduğunu, özel alanın en belirleyici kavramı olarak yakınlığın (*intimacy*) da duygusal kapitalizmde yeniden tanımlanarak “toplumsal bir mal”a dönüştürüldüğünü iddia eder. Illouz, Bourdieu’dan ilham alarak ve onun modelini tersine çevirerek yakınlığı, ahlaki mallar temin etmek için tasarlanmış kurumlar bağlamında analiz etmeyi hedefler: “Kişinin mesleki *habitus*’unun belirli *eudamonia* biçimlerine (mutluluk ve esenlik) ulaşmasına nasıl yardımcı olduğunu araştırırsak, yakınlığın diğer mal biçimleri gibi, toplumsal bakımdan nasıl dağıtıldığı ya da tahsis edildiği hakkında soru sorabiliriz” (2024b: 333).

Duygusal kapitalizmde yakınlık, sadece özel alanda değil çalışma alanında da *duygusal yetkinlik* ve *duygusal zeka* gibi ölçülebilir nitelikler üzerinden tanımlanmaya başlanır. Dolayısıyla karakter tasnifleri açısından belirleyici olan bu ölçütlerden yeterli “puan”ı

alamayanlar yakınlık alanından ve onun getirisi olacak ahlaki mallar ve yaşam biçimlerine dair iyi oluş hallerinden dışlanır. Illouz'un bu analizinin ulaştığı en belirgin sonuç, yakınlığın değişen anlamının ve işlevinin toplumsal cinsiyete bağlı yeni hiyerarşiler yarattığıdır. Illouz, günümüzde iyi oluştan dışlananların alt sınıftan erkekler olduğunu iddia eder. Orta ve üst sınıf erkekler ise hem eğitimleri sayesinde hem de ekonomik güçleri açısından yeni yakınlık tanımına uyum sağlayarak “dişil özellikler” sergileyen yeni duygusal tarza eklenilebilirler. Duygusal tarzı geliştiremeyen alt sınıf erkekler ise hem iş yaşamından hem de aile ve ikili ilişkiler alanından dışlanırlar. Bu yol ayrımına kadar Illouz'un analizlerinin dijital kapitalizmdeki çeşitli krizlere dikkat çeken başka Eleştirel Teori düşünürleriyle paralel seyrettiği söylenebilir. Fakat Illouz'un teorisini esas farklılaştıran husus söz konusu dönüşümün toplumsal cinsiyet alanında yeni bir kriz yarattığını söylemesi ve bir toplumsal hareket ve bir “kültür” olarak feminizmi bu krizin başat aktörlerinden bir tanesi olarak konumlandırmasıdır.

Illouz, duygusal kapitalizmin yarattığı duygusal tarzın toplumsal cinsiyete bağlı bir duygular hiyerarşisi yarattığını iddia eder. Buna göre, eskiden çalışma yaşamı ile ekonomik pazar ilişkilerinden dışlanan bakım vermek, başkalarının duygularını anlamak ve kendi duygularını iyi ifade etmek gibi kadınlara aitmiş gibi görülen özellikler günümüzde tam tersine erkeklerin de benimsemesi gereken çalışma erdemlerine dönüştürülmüştür. Kadınların “dişil yeteneklerinin” iş ortamında değer görmesiyle tezat oluşturan gelişmeye yakın ilişkilerde bunun tam tersinin yaşanmasıdır. Illouz'a göre kadınlar 19. yüzyıl ve öncesinde ikili ilişkilerde sahip oldukları edilgen duygusal konumlarını terk ederek terapötik iletişim sayesinde duygularını tanımlayıp aktarırken rasyonelleştirmeyi ve eşitlik uğruna yakınlıktan kaçınmayı öğrenirler. Tüm bu gelişmelerin sonucunda duygusal tarz iş yaşamında dişil, yakın ilişkilerde eril nitelikleri yüceltir. Böylelikle Illouz'un analizinde toplumsal cinsiyet, duygusal kapitalizmin aslı yönetimsel ve ekonomik dönüşüm nesnesi ve aracı haline gelir. Illouz, dijitalleşme, flört uygulamaları ve sosyal medyadaki kendilik stratejileri ve mutluluk endüstrisiyle kol kola giden bu dönüşümün ilk etapta kadınlar açısından özgürleştirici gibi görünse de en çok kadınlara zarar verdiğini, nihai olarak da hem kadınlar hem de erkekler için çok daha büyük bir değersizleşme ve yabancılaşma yarattığını söyler. Kapitalizm toplumsal

cinsiyet eşitliğini kendi hanesine yazarak yeni eşitsizlikler üretir: “Yeni habitus toplumsal cinsiyet kimliklerini tahrip eder” (Illouz, 2024b: 336). Illouz bu alandaki tahribatı feminist teorisyenlerin aksine zararlı bulmaktadır.

19. yüzyıldan sonra çalışma yaşamından özerkliğini giderek kaybeden yakınlık alanındaki aile, evlilik, sevgililik, flört, dostluk gibi ilişkilerin tümü *duygusal kapitalizm*de uzmanlar tarafından yönetilir hale gelir. Sürekli mutlu hissetmeye ve olumlamaya yönelen, *mindfulness* pratiklerine dayalı pozitif psikoloji öğretilerinin evlilik, seks, beslenme, iş, eğitim, kişilerarası ilişkiler, uyku, bağımlılıklar gibi günlük hayatın hemen her alanına uygulanarak yaygınlaşmasıyla uzmanlar ile uzman olmayanlar arasında bir hiyerarşi kurulur (Illouz, 2021: 25). Uzmanlar satıcı, danışanlar müşteri ve duygular alınıp satılan metalar haline getirildikçe duygusal tarzı belirleyip yönetebilen duygusal kapitalizm yakınlık alanıyla aynı anda tüm toplumu yönetmiş olur. Illouz’a göre yakın ilişkilerdeki duygusal tarz en yıkıcı tahribatı aşk ilişkilerine yapar. Romantik ilişkileri analiz etmeyi tam da bu yüzden odağına koyar, çünkü ona göre toplumsal cinsiyetin dönüşümünü anlamak için “aşkı incelemek, modernitenin özünün ve temelinin dışında değil merkezindedir” (2013: 25). Bir sonraki bölümde Illouz’un aşk incelemesinin dayandığı teorik çerçeveyi ve ulaştığı sonuçları analiz etmeye ve kullandığı anahtar kavramları tespit etmeye çalışacağız.

Negatif Bağlar: Romantizmin Tüketilmesi ve Aşkın Kaybı

Illouz’un aşk incelemesinin merkezindeki kavram Honneth’in toplum felsefesinde tüm ilişkilerin anahtarı olarak gördüğü, Hegel’den devralınmış ve dönüştürülmüş *tanınma* (*Anerkennung*) kavramıdır. Onay görme ve kendini gerçekleştirmenin birliği olarak ikili ilişkilerdeki tanınma aynı anda hem özerklik hem de yakınlık arzusuyla ilişkilendirilir. Fakat kendiliğin fazlasıyla analiz edildiği bireyci kapitalist kültürde tanınma rasyonelleştirilir. Honneth’in diliyle söylersek otantik benliklerle karşılaşma yoluyla kişileri birbirine duygusal olarak bağlayan *önsel tanınma* yok olur, geriye sadece başkalarıyla kurulan ilişkileri çıkar üzerinden hesaplayan, duyguları kontrol eden *bilişsel tanınma* kalır (Honneth, 2023: 62-67). Honneth böylece Hegelci tanınma kuramını Marx ve Lukacs’ın söyleşme analizleriyle

birleştirek dönüştürdüğü çalışmalarının ulaştığı son aşamada sosyal psikolojiden ilham alarak duyguların tanınmada oynadığı role değinir, fakat araştırmasını duygular üzerinden derinleştirmez. Illouz'un bu bağlamda Honneth'in yakınlığın gerçek duygusal anlamını kaybettiği fikrine katıldığını ve buradan hareketle tartışmayı duygulara odakladığını söyleyebiliriz. Fakat Honneth'ten farklı olarak, Illouz açısından bilişsel ve rasyonel süreçlerin duyguların iş gördüğü önsel tanınmaya baskın gelmeye başlaması yine duygular adına yapılmaktadır. Yakınlık, duygusal bir meta haline gelerek duygusal kapitalizmde birbirini tanıma üzerinden değil, formel özerklik ve eşitlik kriterleri üzerinden tanımlanmaya başlayacaktır.

Illouz'a göre tanınma, aşk, evlilik, sevgililik ve flört üzerinden yeniden tanımlanırken mahiyet değiştirir ve ikili ilişkiler alanında da diğer tüm insan ilişkileri alanında olduğu gibi soğuk yakınlık söz konusu olur. Yakın ilişkilerin kapitalizmin tüketim kültürü ve terapötik söylem tarafından aşındırılmasıyla, ekonomik rasyonalite sevgi ilişkisini de bireysel performansa dönüştürür ve hem Honneth hem de Illouz'a göre tanınma imkânsız hale gelir.³ Illouz, buna ek olarak kapitalizm ile aşk ilişkileri arasındaki iki yönlü ilişkiyi “tüketim” kavramı üzerinden kurar: Tüketimin romantize edilmesi ve romantizmin tüketim nesnesine dönüşmesi (Gregorrato, 2021: 80). Orta ve üst sınıflardan çiftlerin lüks mallara ve boş zaman aktivitelerine katılmak için daha çok ekonomik imkânı olduğundan romantizmin bu sınıflarda hâlâ canlılığını sürdürebildiği fakat alt gelir gruplarında yakın ilişkileri zorlayacak koşulların etkili olduğu sonucuna varır. Illouz'a gönderme yaparak Honneth de romantik ilişkilerdeki yabancılaşmayla ikili romantik ilişkilerin ticarileştirildiğini, “öznelerin duygusal ilişkilerini sembolik olarak dile getirmek ve törensel biçimde sosyal çevreleri karşısında tanımlamak için daha fazla tüketim ürünleri ve lüks mallar kullanmaya” başladığını tespit eder (2018: 273).

Romantik aşk, duygusal kapitalizmde bireysel kendini gerçekleştirme ile bedensel güzelliği, sağlık, kariyer ve belli düzeyde konforlu bir yaşam biçimini şart koştuğu için,

³ Honneth ve Illouz'un tanınma üzerine görüşlerini duygusal kapitalizmin patolojileri üzerinden ele aldığım 25 Nisan 2024 tarihli konuşmam için bkz. Akbank Sanat 2024.

bunlardan yoksun olanlar açısından romantizm de ulaşılmaz hale gelmektedir. Illouz, bu sonuca farklı meslekten heteroseksüel kadın ve erkeklerle yaptığı bir dizi görüşme üzerinden *Romantik Ütopya'yı Tüketmek* adlı çalışmasında ulaşıp ve lüks tüketim ve boş zaman sayesinde romantizmi yaşayabilen orta ve üst sınıflarda cinsiyet ayrımlarının silikleştiğini, romantizmin iş yaşamından kaçış ve cinsiyetler arası eşitlik üzerinden tanımlandığını ileri sürer. Modern aşktan farklı olarak Illouz'un deyimiyle günümüzün “postmodern aşk”ı, sürekli müzakere edilmesi gereken bir eşitlik idealine dayalı rasyonel bağlar ile bireysel çıkara yönelen hazcı bağımsızlık kutupları arasındaki gerilimde var olur ve böylece “haz odaklı bir cinselliği ve hatta toplumsal cinsiyetler arasında androjen bir eşitliği” olumlayan soğuk yakınlık ortaya çıkar (2013: 277). Dolayısıyla sadece iş yaşamında cinsiyet rolleri yeniden dağıtılmaz, aynı zamanda romantizm alanındaki cinsiyet kimlikleri de kökten dönüşerek androjenleştirilir (*androgynous identity*), yani nötrleştirilir.

Illouz açısından romantizmde cinsiyet ayrımının yok olması aşkın sonunu, cinselliğin yüceltilmesini, kendi deyimiyle ilişkilerin ve kişilerin *cinselleştirilmesini* (*sexualisation*) getirir. Illouz bu noktada cinselleştirilme kavramını bedenlerin karakterlerden soyutlandığı bir şeyleşme süreci olarak tanımlar. Bağ kurmaktan kaçan öznelerin bedensel çekicilik ve güzelliklerinin, karakterlerinin ve erdemli olup olmamak anlamındaki ahlaki niteliklerinin önüne geçmesine dayalı bu metalaşma biçiminden ve yakınlık kurmamaya dayalı cinsel özgürlük kültüründen Illouz'a göre en çok kadınlar etkilenir. Kadınlara dayatılan gençlik ve güzellik baskısının önceki dönemlere göre artmasından, belli bir yaştan üstündeki kadınların partner bulma “piyasa”sında yaşıtı olan erkeklere oranla dezavantajlı olmalarına kadar birçok durumda, kadınlar güçlenir görünürken aslında cinselleştirilerek (*sexualisation of women*) metalaştırılmış ve yalnızlaştırılmıştır. Bağımsızlık kutbunun karşısında yer alan “rasyonel bağ kurma” olarak adlandırabileceğimiz kutupta ise monogamik romantik ilişkiler kurmak isteyen kadınlar karşısında erkeklerin bağlanmaktan kaçan taraf haline gelmeleri söz konusudur. Her iki durumda da -aşırı cinselleştirme veya çıkarıcı bağ kurma- kadınlar tüketim kültürünün birinci hedefidir. Kendilerini daha genç ve güzel kılmak için veya uzmanlara danışarak ilişkilerini statü getirebilecek bağlara dönüştürmek için piyasanın hem müşterisi hem meta

üreticisi haline gelirler. Aşkı reddettiklerinde kendi özerk “iyi yaşam”larını kurmalarının aracı olarak işaret edilen duygusal malların müşterisi olurlar. İyi yaşam amacıyla aşka ve evliliğe yöneldiklerindeyse bir başkasını bağ kurmaya ikna etmeye dayalı uzman stratejilerinin alıcısıdır. Illouz’u haklı çıkaracak sayısız örnek sosyal medya uzmanlarının ilişki tavsiyelerinde bulunabilir. İnsanların sayısallaşmasının ve metalaşmasının en açık örneği olan *dating* uygulamaları Illouz’a göre, ister uzun süreli bir birliktelik veya evlilik ister geçici cinsel karşılaşmalar amacıyla kullanılıyor olsun, yakınlığın soğuk yakınlığa nasıl dönüştüğünün ve piyasayla nasıl eklemlendiğinin en somut göstergesidir.

Illouz, romantik ilişkilere günümüzde bir paradoksun hükmettiğini düşünür: Özerklik ve bağlılık. Duygusal kapitalizmde herkes kendi imajını tüketim mallarına gönderme yapan bir sosyal medya tabiriyle “kendinin en iyi versiyonu” (*best version of your self*) olacak şekilde pazarlamaya çalışırken, bağlılık özerkliğin kaybı olarak görülür. Özellikle erkekler özerklik uğruna bağ kurmaktan kaçınarak kültürel sermayelerini cinsellik üzerinden kurarlar: “Modernite koşullarında erkeklerin kadınlardan çok daha fazla cinsel ve duygusal seçeneğe sahip olması erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetinin sebebidir ve bu tüm ekonomik dünya tarafından bu şekilde dayatılır” (Illouz, 2013: 378). Orta sınıf heteroseksüel erkekler, alt sınıf erkeklerin aksine duygusal ve erotik yakınlık kurmak bakımından kadınlara göre çok daha avantajlıdır ve “kümülatif ve duygusallıktan yoksun cinsellik” yaşama seçenekleri yaşıtı oldukları kadınlardan daha fazladır (Illouz, 2013: 382). Illouz’un heteroseksüel ve çocuk beklentisi olan kadınlarla yaptığı görüşmelerden vardığı sonuca göre ise, kadınlar çoğunlukla bağ kurmak isteyen taraf olmakla beraber, ister ilişkiden kaçınma ister ilişkide güç kazanmayla sonuçlansın, deneyimledikleri “gerçek bir yakınlık” değildir. *Aşk Neden Acıtır?* (2013) kitabında kadınların yakınlık kuramamaya dayalı mutsuzluk ve hayal kırıklığının erkeklere paradoksal olarak yeni güçler ve avantajlar sağladığını tespit eder. Kitaptaki önemli tespitlerden bir diğeri de erkeklerin giderek erotik arzularını bağ kurmanın önüne koymaları sonucunda özerkliği erotizmle eşleştirmeleridir. Illouz, “feminist devrim”in kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarının uyuşmazlığının sonucunda kadınların yakın ilişkilerde yaşadıkları mutsuzlukları gideremediğini ileri sürer; bu yüzden de kadınların acil olarak terapötik kendine

odaklanma kültüründen kurtulmalarını salık verir (Illouz, 2013: 376). Illouz’a göre terapötik söylemin feminizme sirayet etmesiyle özerklik ve eşitlik ideallerinin yüceltilmesi aşkı, tutkuyu ve yakınlığı öldürmüştür. Heteroseksüel kadınlar görünüşte bağımsız ve eşit olsalar da gerçekte erkeklerin yeni, görünmez hegemonyalarının altında acı çekmektedir. Sonuç olarak hem kadınlar hem de erkekler acıdan kaçınmak ve “tekrarlanan terkedilme, ayrılık ya da ihanet gibi deneyimlerin üstesinden gelmek için kayıtsızlık, özerklik, hedonizm, sinizm ve ironiyle geçmişte olmadığı kadar iyi donatılmıştır” (2013: 377). Dijital kapitalizm benliği ve karşılaşmaları “sergilenen” ve “gerçek” benlik, “dijital ortam” ve “gerçek yaşam” olarak ikiye bölmekle birlikte, kayıtsızlık metotlarını kullanmak, ilişkileri ikame edilebilir kılmak, seçenekleri çoğaltmak ve aşk acısını kısa tutmak için geçmiş çağlara göre daha elverişli koşullar sunar. Illouz, hem aşık olma kapasitesinin hem de ilişkideki belirsizliklere direnme arzusunun toplumsal, ekonomik ve hatta politik etkenler yüzünden azaldığını tespit eder.

Aşk Neden Acıtır? kitabında ikili yakın ilişkilerde bağ kurma ve özerklik arasındaki gerilimin toplumsal temellerini ele almasının ardından Illouz, *The End of Love* [Aşkın Sonu] adlı son kitabında bu gerilimin yarattığı romantik acıdan kaçışın sonucunda ortaya çıkan “negatif bağlar”ın (*negative bonds*) toplumsal etkilerine odaklanır. Onay görme ve kendini gerçekleştirmenin dışsal ve formel koşullarının söz konusu olduğu, buna karşın gerçek bir tanınma ilişkisinin kurulamadığını düşündüğü günümüz ilişkilerini betimlemek için “negatif” sıfatını, Adorno’daki gibi “özdeş olmama” anlamında kullanır (Illouz, 2019: 117). Belirsiz ve normsuz, dağınık ve rastgele oluşan negatif bağlar “kendiliğin arzu ve tanınmadan kaçındığı, başka birinin öznelliğini bulmaya, bilmeye, sahiplenmeye ve fethetmeye yeltenmediği bağlardır” (Illouz, 2019: 118). Günümüz toplumlarında ikili yakın ilişkilerdeki özerklik ve özgürlük talepleri, kestirilemezlik ve belirsizlikle eşleşerek normsuzluğa göre şekillenir (Illouz, 2019: 120). Illouz’a göre hem bu yeni duygusal tarz hem de negatif bağlar, yeni bireycilik ve hazcılık kültürünü var eder. Sosyal ilişkileri belirleyen dijitalleşme, sosyal medya etkileşimleri, cinsel özgürlük söylemi ve *takılma kültürü* Illouz’un yine Adorno’dan ilham alarak negatif şekilde, *un-loving* (sevmeme, aşık olmama) olarak kavramsallaştırdığı güvenmeme biçimlerini yaratır ve kişiler ilişkilerde ikame edilebilir nesnelere dönüşür.

Toplumsal cinsiyet açısından kadınların gençlik ve güzellik normlarıyla pazar rekabetine sokulan metalar, erkeklerin de özgür seçime sahip müşteriler olarak imgelendiğini iddia eder. Ne var ki Illouz’a göre kadınlarla erkekler arasında piyasa mantığıyla kurulan bağlar da artık sadakat ve bağlılık üzerinden gerçekleşmez, aksine her an çözülebilme imkânına sahiptir. Sosyal medya tabiriyle *ghosting*, boşanma, ailelerin dağılması gibi durumların hepsi Illouz açısından çıkar üzerine kurulan ilişkilerin hızla çözülmesine işaret eder. Tüm bu gelişmelerde Illouz’a göre toplumsal cinsiyet rollerini derinden sarsması bakımından feminizmin etkisi büyüktür fakat bu etkiyi özgürleştirici görmekten ziyade tahrip edici ve yozlaştırıcı bulur. Bir sonraki bölümde düşünürün negatif bağların mimarı olarak gördüğü feminizmi hangi bakımlardan eleştirdiğini inceleyeceğiz.

Illouz’un Feminizm Eleştirisi

Illouz, çalışmalarının başından beri feminizme yönelik eleştirilerini yinelemiş olsa da ne feminist teori ile feminist aktivizm arasında ne de feminist teori içindeki farklı düşünsel paradigmlar arasında net bir ayrım ve sınıflandırma yapar. Hatta öyle öne sürebiliriz ki, Illouz feminizmi salt kültürel bir hareket olarak ele alır ve teorik bir tartışma hattına dahil etmez. Burada, Illouz’un teorisinde feminizme yönelik görüşlerinin dağınıklığını giderebilmek amacıyla, orijinal dilde yayınlanma tarihlerine göre sıraladığım yakın ilişkilere dair belli başlı eserlerinde öne çıkan feminizm eleştirilerinin gelişimini ve dönüşümünü ortaya koymaya çalışacağım. Göstermeyi umduğum üzere Illouz, her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelen düşünsel hatta toptan bir şekilde “feminizm” diyerek belirli bir adres göstermemiş olsa da eleştirileri yoğun olarak ikinci dalga feminizme ve radikal feminizme yöneliktir. Yine de özel olarak bu akımlarla teorik bir tartışmaya girmez.

1997’de yayınlanan ilk kitabı *Romantik Ütopayı Tüketmek*’te romantizm tahayyüllerini öğrenmeye çalışan Illouz, yöntem üzerine olan bölümde yakınlık problemini ve romantik ilişkileri anlamaya çalışırken feminist teoriyi özellikle dışta bıraktığını ilan eder: “6. Bölümde feminist hareket bağlamında aşk kısaca ele alınsa da feminist teori bu kitabın hiçbir

noktasında yer almaz. Bu ihmalin nedeni, kısmen toplumsal cinsiyet ve romantizm arasındaki bağlantıya yeterince dikkat çekilmiş olması, kısmen de Fransız sosyoloji geleneği içinde yetişmiş biri olarak sınıfın, en az ataerkillik kadar aşkın toplumsal örgütlenmesini yapılandığına kanaat getirmemdir” (2024a: 52).

Kitapta Illouz, romantizmin çağımızda sınıfsal olarak tanımlandığını ve üst orta sınıf ve eğitilmiş kişiler arasında deneyimlenebildiğini fakat alt sınıfların romantizmi yitirdiğini vurgularken, bu durumun nedenleri olarak aşk algısını dönüştüren kadın dergilerini ve popüler kültürde feminizmin geniş yer bulmasını gösterir. Burada Illouz, feminizme dair tespitini 19. yüzyılda irrasyonel aşk yerine “faydacı ve sözleşmeye dayalı” ilişki biçimlerini desteklediğini savunduğu birinci dalga feminizmin görüşlerine dayandırır: “Kadınlar özerklik ve araçsal akıl gibi ‘eril’ değerleri ve sözleşmeye dayalı bir ilişki görüşünü benimseyerek erkek egemen ekonomik alanda bir ölçüde eşitlik elde etmişlerdir ve birçok kadın bu alanda da eşitlik iddialarını dile getirmek ve çoğu zaman kendilerini güçsüzleştiren ilişkilerde güç ve kontrol elde etmek için bu söylemi geleneksel olan ‘dişi’ olan duygu alanına aktarmıştır” (Illouz, 2024a: 307). Bu eşitlik söylemi Illouz’a göre cinsiyetler arasındaki güç mücadelelerinin ötesinde “kadın ve erkeğin ortak yol arayışı”na zarar verebilir ve faydacı ve bireyci bir hedefe bulaşarak romantik aşkın büyüünün bozulmasına sebep olabilir (2024a: 308).

2007’de yayınlanan *Soğuk Yakınlıklar*’da ise feminizm ve psikolojinin başlangıçta düşman gibi görünseler de 20. yüzyılda birbirlerine yakınlaştığını öne sürer. İkinci dalga feminizmin özgürleşme anlatısını aile ve cinsellik üzerinden kurmasının terapötik kültürle doğal bir akrabalığı olduğunu savunur (Illouz, 2021: 45). Feminizm tıpkı yerini giderek pozitif psikolojiye bırakacak olan psikanaliz gibi: 1) yoğun düşünümselliği, 2) bakım ve özerklik arasındaki ilişkiyi, 3) kamusal konuşma biçimlerini dönüştürmüştür. İş yaşamında iyi iletişim kurma ve uyumlu olma gibi “dişil özellikler” feminizm ve psikanalizin ittifakı sayesinde ön plana çıkmış ve bunun sonucu olarak cinsiyet ayrımları silinmiştir. Illouz bu alanda feminizmin dayattığını iddia ettiği androjenleştirmeyi daha önce ifade ettiğimiz gibi yakınlığı tehdit eden bir unsur olarak tanımlar.

2008’de yayınlanan *Modern Ruhu Kurtarmak* kitabında *Soğuk Yakınlıklar*’daki taslağı genişletir ve psikanaliz ve feminizm arasındaki ittifakın kesiştiği dört alan tarif eder: 1) kendini değerlendirme ve yoğun düşünömsellik, 2) aileyle hesaplaşma, 3) cinselliğin analizi, 4) duyguların dışavurumu ve iletişim (Illouz, 2024b: 188-194). Feminizm ve psikanaliz, bu dört maddeden çıkarabileceğimiz gibi kişinin kendi ile, ailesi ile, bedeni ve ifade biçimleriyle ilişkilerini belirlemek bakımından ortaklaşırlar. Illouz’a göre feminizm ve psikanalizin ortaklaşa gerçekleştirdiği dönüşümün sonucunda dört politik talep ortaya çıkar: 1) Bireysel tercihlerin yüceltilmesi: Illouz’a göre feminizmi tercihle tanımlamak hareketin mahlası olacak kadar (*choice feminism*) onunla özdeşleşmiştir. 2) Aileden özerklik talebi: Ailenin patolojileri gerekçe gösterilerek aileden bağımsızlaşma ve aile kurmama eğilimi, feminist politikanın temel söylemlerine eşlik eder. 3) Cinsel özgürlük talebi: Feminizm, tüketici kültürün cinsel özgürlük taleplerini destekler. 4) Eşitlik talebi: Cinsiyetler arası farklılıkların silinmesiyle beraber feminizm geleneksel hegemonik erkekliğin yerine geçecek yeni ve dişilleşmiş bir erkeklik normu dayatır. Illouz bu noktada kendi pozisyonunu sadece feminizmi değil başka toplumsal hareketleri de etkisi altına aldığını düşündüğü ve yukarıda çıkardığımız dört itiraz ve dört talep üzerinden özetleyebileceğimiz “hazcı libertarianizm”ın karşıtı olarak belirler. 1968 sonrası ortaya çıkan birçok yeni, özgürlükçü toplumsal harekette olduğu gibi Illouz açısından feminist politikanın özgürleşme ve eşitlik söylemi, sadece duyguların piyasaya daha çok eklenmesinin değil, kadınların erilleşmesi, erkeklerin dişilleşmesi ve bunun sonucunda da ilişki bağlarının kopmasının sorumlusudur.

2013 tarihli *Aşk Neden Acıtır* kitabında Illouz yakınlığın dönüşümünü eleştirirken feminizme olan bağlılığını tam da yakın ilişkilerdeki yadsınamaz kültürel etkisi yüzünden neden askıya almak durumunda kaldığını bir kez daha şu şekilde gerekçelendirir:

Kadınlarla erkeklerin hakları ve görevlerine dair eşitlikçi bakış açısı ve eleştirileriyle feminizmin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının istikrarını bozmaktaki etkisini anlamak adına feminizme olan açık bağlılığımı geçici olarak askıya alıyorum. Feminizm, klinik psikoloji ve tüketici kültürüyle

birlikte kadın-erkek ilişkisinin şekillenmesinde ve değişmesinde en güçlü kültürel araç olmuştur, dolayısıyla diğer iki kültürel oluşum gibi analiz edilebilir ve de edilmelidir (Illouz, 2013: 274).

Bu kitabında Illouz feminizmin *güç* ve *eşitlik* kavramları arasında kurduğu ilişkiden hareket ederek onun kadın ve erkek arasındaki güç asimetrisi yerine geçirmek istediği *eşitlik talebinin* yakın ilişkileri Weberci anlamda rasyonalize ettiğini iddia eder (2013: 275). İlk cinsel çekiciliğin, ikinci olarak ilişkinin farklı taraflarının ilişkiye katkılarının, üçüncü olarak partner seçiminin mesleki statülere göre yapılmasının, son olarak da ilişki sorunlarına dair iletişim ve davranış beklentilerinin nötr bir akılcılaştırılmasını vazetmekle feminist *eşitlik talebi* Illouz'un ifadesiyle ilişkilerin somut ve özel yapısına zarar vermiştir (2013: 276). Feminist teori gücü yüceltip aşkı küçümseyerek, “aşkın güçten daha az önemli olmadığını” ve aynı zamanda “toplumsal ilişkilerin görünmez taşıyıcısı olduğunu” göz ardı eder:

Feminist teori kadınların aşkını (ve aşık olma arzusunu) ataerkilliğe indirgemekle, aşkın modern kadınlar kadar erkekler üzerinde de böylesine güçlü bir şekilde egemen olma nedenlerini, aşk ideolojisindeki eşitlik gerilimini ve ataerkilliğin içerden yıkmaya potansiyelini anlamakta başarılı olamaz. Ataerkillik kuşkusuz ki cinsiyetler arasındaki ilişkilerin yapısını ve heteroseksüelliğin bu ilişkiler üzerinde hala sahip olduğu anlaşılmasız cazibeyi açıklamakta önemli bir yere sahiptir, ancak tek başına aşk idealinin erkekler ve kadınlar üzerindeki gücünü açıklayamaz (Illouz, 2013: 20).

Bu iddiaya göre, feminist teori kültüre yayıldığında iş yaşamındaki rasyonel ve sayısallaştırılabilir çıkarıcı itkileri sahiplenerek yakın ilişkileri soğutmuş ve klinik psikolojinin yaptığı gibi duyguların dışı vurulmasını zorlamak ve nötrleştirici normları dayatmak suretiyle, özerklik ve güç kazanma adına ilişkileri bozmuştur. Her ne kadar Illouz, feminizm ve kapitalist akılcılık arasında farklar olduğunu tespit ederek feminizmin özgürleşme ilkelerine bağlılığını ortaya koysa da, hemen ardından ilkesel olan ile gerçeklik arasındaki bu ayrımın kültürel

alandan hiç de önemli olmadığını dile getirir: “Normatif bakış açısından ayırt edilmesi gereken şey, kültürel uygulamalar tarafından her zaman ayırt edilemez; çünkü bilimin kullandığı dil, feminizm ve internet teknolojisi, bilimsel bilgi sistemleri, teknoloji ve anlaşılmaya dayanan prosedürler aracılığıyla cinsel ilişkinin içeriğini değiştirmeye katkıda bulunur” (2013: 296).

Feminizmin etkisi Illouz’a göre romantik arzusun yitmesidir. Fakat Illouz, bu argümanının hemen ardından kendiyi çelişen bir şekilde esasında arzuyu öldürenin eşitliğin kendisi değil, eşitliğe yönelen teknik ve rasyonel, ölçülebilir prosedürler olduğunu iddia eder ve bunları şu şekilde tanımlar: bilimsel bilgi, eş seçme teknolojileri, duyguların karşılıklı olmasını bekleme, rızayı garantiye alma (2013: 297).

Türkçeye henüz çevrilmemiş 2019 tarihli son kitabı *Aşkın Sonu*’nda ise *Aşk Neden Acıtır*’daki rasyonelleştirilmiş bağlardan sonra bağ kuramama durumlarının rasyonelleştirilme biçimlerini ele alır. Feminizmin bütünlüklü alımlanışından ziyade, parçalı bir versiyonunun kapitalizm tarafından kullanıldığını teslim eder. *Metoo* gibi akımlarla kadın hareketinin tarihte hiç olmadığı kadar popülerleşmesi ve etkili hale gelmesine karşın erkeklerin kadınlar üzerinde çeşitli şekillerdeki tahakkümünü nasıl sürdürdüğünü açıklamayı hedeflediğini söyler. Dolayısıyla Illouz bu kitapta feminizme yönelik eleştirisini bir reddiye olarak sunmaktan veya anti-feminist bir perspektifi savunmaktan kaçınır ve feminizm yaygınlaşıp güçlenirken ve sözüm ona daha meşru hale gelirken neden ve nasıl kadınlar üzerindeki tahakkümün sürdüğünü sorar. İronik bir şekilde Illouz’un yanıtı, feminizmin indirgenmiş bir yorumunun katkılarıyla kadın bedeninin cinselleştirilerek ekonomik nesne haline gelmesidir (Illouz, 2019: 135). Nesneleştirmenin sonucu olarak Illouz’a göre ikinci dalga feminizminin idealinin aksine kadınlar romantik ve cinsel ilişkilerde eskisinden daha da değersizleştirilmeye başlamıştır (2019: 145). *Negatif bağlar ve sevmeme biçimleri* en çok kadınlara zarar vermiştir. Feminizmin erkeklerin güç gösterilerine karşı özerklik ve eşitlik adına giderek “fazlasıyla hassas” (*hyper-vigilant*) hale geldiğini, kadınların bu hassasiyetler yüzünden tahakküm ve eşitsizliğin olmadığı yerde dahi aşırı tepkiler verdiğini düşünür (2019: 198). Tüm bunlardan Illouz’a göre feminizmin tarihte en güçlü olduğu dönemde kendini sorgulaması gerektiği ortaya çıkar.

Illouz'un argümanlarından çıkarılabildiğimize göre, feminizme yönelik eleştirilerinin en önemli gerekçesi feminizmin evrensellik, bilgi, öznellik, adalet, erdem gibi kadim ideallerden kopması, bunun yerine giderek fazlasıyla güç odaklı, bireyci ve relativist, postmodern bir kavrayışla birleşmesidir. “Yeni Machiavellici” hareket olarak adlandırdığı hazzı ve manipülatif hareketin temel karakteristiği etik ve politika arasındaki bağı koparmasıdır. İşte Illouz açısından feminizm etik kavrayıştan koparak duygusal kapitalizm ve pozitif psikolojinin müttefiki haline gelmiş, kadınların bedensel ve psişik tüm güçlerini, özerklikleri ve özgürlükleri metalaştırılarak yine kapitalizme fayda sağlar hale getirmiştir. Bu gelişimden erkekler de pay aldıkları için, cinsiyetler arası eşitlik söylemiyle farklılıklar silinerek, metalaşma cinsiyetler ve sınıflar üstü hale gelir. Bununla bağlantılı olarak sosyal adalet nosyonunun yerini bireysel kendini gerçekleştirme aldığından dayanışma ilişkileri de sekteye uğrar.

Illouz'un pozisyonunu daha iyi kavramak için, feminizme yönelik eleştirilerinin büyük ölçüde, ilham aldığı Eleştirel Teori geleneğinden Şeyla Benhabib'in görüşlerine dayandığını iddia edebiliriz. *Çatışan Feminizmler* (2008) kitabında Butler, Cornell ve Fraser'la tartışmaya giren Benhabib'in temel iddiası, feminizmin günümüzde postmodernizmle bir araya geldiği ve bu yüzden özerklik ve faillik kategorilerinden vazgeçtiğidir (2008: 30-32). Bunun sonucu olarak normatif hedefleri reddeden feminist politika, bireyciliği savunarak evrenselliğini, radikal eleştireliliğini ve dönüştürücülüğünü yitirmiştir. Illouz'un da Benhabib'i ve komüniteryen düşünceyi izleyerek libertarianizm karşısında sadece Kantçı evrenselciliği değil, aynı zamanda Martha Nussbaum'la paralel şekilde “Aristotelesçi feminizmi” savunan bir noktada bulunduğunu düşünüyorum. Peki düşüncelerini 18. yüzyıl ve öncesindeki erdem etiği geleneğine dayandırabileceğimiz Illouz'a göre, kadın özgürleşmesi açısından feminist düşünce tarihinde bulunmayan bir imkân, modern öncesi iyi yaşam idealinden çıkarılabilir mi? Bu soruya Illouz “Is love still a part of good life?” [Aşk hala iyi bir hayatın parçası mıdır?] (2018) başlıklı makalesinde feragata dayalı bir heroik etik önererek “evet” yanıt verir: “Modern aşk iyi yaşamı var edemez, modern iyi yaşam algısında da aşka ve gerçek yakınlığa yer yoktur”. Modern öncesi aşkta, hatta Antik Yunan'daki yakınlıkta ise bu türden, feragata dayalı

kahramanca bir etik bulur; bu etik gerektiğinde kendi duygularından da başka iyi ve değerli idealler uğruna feragat edebilen, irrasyonel olabilen eylemleri önerir (2018: 355).

Illouz'un Feminizm Eleştirisine Eleştiriler

Illouz duygusal kapitalizme dair teorisinin temel savlarını feminizme yönelik çeşitli kitaplarında kimi zaman tekrarlayarak kimi zaman geliştirerek ortaya koyduğu eleştirilerin üzerine oturmuştur. Ancak feminist teori cephesinden, düşünürün söz konusu eleştirilerine yönelik birkaç makale, bazı kitaplar içinde kısa değiniler ve blog yazıları haricinde ses getirmiş bir akademik tartışmanın olmaması düşündürücüdür. Maciej'in, Illouz'un feminizme yönelik eleştirisinin kendi teorisinde merkezi bir rol oynamadığı ve feminizmin “kasti olmayan” (*unintended*) etkilerini ele almakla yetindiği, dolayısıyla anti-feminist bir düşünür olmadığına dair yorumu bu yanıt yokluğunun sebebini açıklayabilir (2013: 120). Oysa benim iddiam Maciej'in aksine Illouz'un feminizme yönelik eleştirisinin teorisinin başlangıç kabulleri açısından belirleyici olduğu ve nihai olarak savlarında feminizmin “kasti” etkilerini vurguladığı, böylelikle de özcü ve gelenekçi bir anti-feminizme kapı araladığıdır. Bu makalenin ortaya çıkma sürecinde literatürde akademik düzeyde Illouz'u eleştirmeye odaklanan çalışmalara nadiren rastlanmış olmasına dair bana göre iki neden öne sürülebilir. İlki, Illouz'un feminizmi soğuk yakınlıktan sorumlu tutarken eleştirilerini ikinci dalga feminizme yoğunlaştırmakla beraber, yazarlara dair spesifik bir tartışmaya girmekten “kasti” olarak kaçınmasıdır. İkincisi, normatif olan ile kültürel olan arasındaki ayrımın kültürel olanın ekonomi karşısındaki göreceli özerkliğini savunduğu için feminizmi bir kültürel akım olarak ele alma iddiasında olmasıdır. Bu da Illouz'un kapitalist kültürdeki cinsiyet ve cinsellikle ilgili her türlü unsuru feminizmle ilişkilendirmesine sebep olur ve kültürdeki feminist unsurların kapitalist unsurlardan ayrışması imkânsızlaşır. Illouz, bana göre feminizm eleştirisini bilinçli olarak referanssız ve genel bırakmıştır. Bu adres göstermeyen genelliğin en önemli nedeni bence Illouz'un kültür eleştirisini ataerki ve psikoloji üzerinden değil, toplum ve ekonomi üzerinden gerçekleştirmesidir. Illouz'un bu bağlamda ilk eserlerde pek bahsetmeyip son kitabında *ataerki kapitalizm* olarak hedef almaya başladığı ataerkinin feminist teori tarafından

eleştiriliş biçimini sanki salt özel alana dairmiş gibi anlayarak onu psikanalizin bireye odaklanmasıyla bir tuttuğu görülebilir. Kendi pozisyonu ise duygu gibi bireysel görünümlü bir temayı yeniden üretim süreçleriyle beraber ele almak ve eski alt yapı-üst yapı ikiliğinin yerine iç içe bir ekonomi-kültür ilişkisini şart koşmaktır. Bu argüman ortaya çıkışından itibaren feminizmin ataerkiye yönelik eleştirisinin toplumsal yönünü görmezden gelir. Söz gelimi Federici (2012) ve birçok feminist teorisyenin ortaya koymuş olduğu gibi ataerkillik ve kapitalizm arasında organik bir bağ söz konusudur. Bunun yanı sıra “cinsiyet eşitsizliğinin - ataerkilliğin- kapitalizmden bağımsız bir işleyişi olduğunu” feminist teori içinde iddia edenler de olmuştur (Erdoğan, 2022: 33). Illouz bu türden bir modern öncesi ataerki vurgusu yerine Antik Yunan ataerkisinin erdemlerini savunurken açık ettiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendisini asli bir toplumsal sorun olarak görmüyor gibidir. Eşitsizlik ona göre ancak ekonomik alanda söz konusu olduğunda bir problem teşkil etmeye başlar. Feminist eşitlik söylemi başından beri sözüm ona cinsiyetlerin androjenleşmesini hedeflediği için cinsiyetleri aşan ekonomik eşitsizliği göz ardı eder. Bense Illouz’un yakınlığı ekonomik eşitsizlikle ve toplumsal süreçlerle anlamaya dair teorisinin de kapitalizme rahatça eklemlenen fakat ondan bağımsız da işleyebilen ataerkinin tarihselliğini ve tahakküm biçiminin kökenselliğini göz ardı ettiğini düşünüyorum.

Illouz eşitsizlik eleştirisi ve eşitlik talebi meselesinin ardından, feminizmle kadın özgürleşmesi meselesinde de ayrışır. Özgürlüğün cinsel özgürlük olarak anlaşılmaya başlamasıyla kültürün cinselleştirildiğini söyler. Argümanlarını formüle etmeyi denersem: Eşitlik androjenleştirir, özgürlük cinselleştirir. Illouz feminist cinsel özgürlük talebinin bağların çözülüşüne ve kadınların metalaşmasına sebep olduğunu iddia ederken, feminizmin cinsel özgürlük talebi ile kapitalizmin cinsel özgürlük talebi arasında, yukarda değindiğimiz ayrımsızlık argümanı gereği, hiçbir fark gözetmez. Oysa bedenın metalaşması ve tüketimin yüceltilmesi kapitalist cinsel özgürlük söyleminin sahiplendiği fakat feminist teorisinin güçlü şekilde reddettiği bir söylemdir. *Aşk Neden Acıtır?* kitabında Illouz bir yandan söz gelimi kozmetik endüstrisinin kadın bedeninin erotikleştirilmesine ve metalaşmasına yol açtığını söylerken diğer yandan bu dönüşümün kadınlar açısından “bir koca garantilemek” hedefiyle

kullanıldığını dile getirir (2013: 80). Dolayısıyla ona göre feminizmle kaynaşmış kapitalizm kadınları bir yandan cinsel özgürlük yoluyla metalaştırır, diğer yandan “güvenli” bir yaşam için tüketime sevk eder. Illouz gibi Eleştirel Teori geleneğinden gelen Gregoratto’ya göreysen Illouz’un bu argümanlarında sorumlu tutulan cinsel özgürlük, kadınlar için aslında zaten gerçekleşmiş değildir; tersine, sözgelimi poligamik şekilde yaşayan birçok kadın hala özel yaşamları dolayısıyla toplumda erkeklerden çok daha ağır şekilde yargılanmakta ve cezalandırılmaktadır (2020: 82).

Eğer Illouz’un savunduğu gibi bugün feminizmin özgürlük ve eşitlik talepleri kapitalizmin hedefleriyle kaynaştıysa, günümüzde feminist teorinin ideolojikleştiği ve eleştireliliğini kaybettiği sonucuna ulaşmak gerekir. Nitekim Illouz, farklı bir güncel politik tartışma bağlamında Judith Butler’ın feminizmini hedef alarak, feminizmin ataerkiye yönelik eleştirel duruşunu kaybettiğini ve ideolojikleştiğini, sömürgeci sonrası solun İslamcılıkla ittifaka girerek evrenselliğini yitirdiğini dile getirmiştir (2024c).

Illouz’a feminist eşitlik söyleminin cinsiyetler arasındaki farkları silmesinin neden “kötü” olduğunu soracak olursak, muhtemelen, önceki argümanlarından yola çıkarak cinsel farkın kayboluşunun tutkuyu ve toplumsal yaşamın önemli bir unsuru olarak aşkı öldürdüğü yanıtını alırdık. Zira cinsel farkın silinişinin kendi başına neden “kötü” olduğunu belirli bir normatif perspektif olmaksızın yanıtlamak imkânsızdır. Illouz’un temellendirmesi şöyledir: Cinsiyetlerin belirsizleşmesi tutkunun kaybını, tutkunun kaybı aşkı, aşkın kaybı da yakın ilişkileri tahrip eder ve böylece kapitalist soğukluk ve çıkarıcılık krizi büyütür. Oysa bu argüman birçok bakımdan çürütülebilir. Illouz, ilkin belirli ve sabit eril ve dişil karakterler fikrine referans vermekle toplumsal cinsiyet fikrini biyolojiye indirger. Gerçekten de Illouz, araştırmalarında özellikle sadece heteroseksüel ve beyaz kişilerle görüşme yapar. İkinci olarak, erkek ve kadınların sabit bir doğaları olmadığını ve farklı erkeklerin/kadınların mümkün olduğunu söylerken bir yandan da kültürde bu zamana kadar “eril” ve “dişil” olarak tanımlanan rollerin kendilerinin problem olmadığını, esas sorunun bunların kapitalizmle kaynaştırılması olduğunu düşünür. Özcülük Illouz’a getirilebilecek ilk eleştirilerden biri olmakla beraber,

Illouz'un androjenleştirme iddiasının aksine bugünkü terapötik kültürün sürekli geleneksel “dişil ve eril enerji” normları üzerinden ilerlediğini ve ayrımları keskinleştirdiğini gözlemleyebiliriz. Her ne kadar popüler feminist söylemler ve postfeminizm bu yeni “dişil” tanımlamalarına ve özcü kadınsal niteliklere eklenenebiliyor olsa da (Toprak, 2023), bu eklenmede açığa çıkan hedef, eşitlik veya özgürlük talebi ya da verili cinsiyet rejimini dönüştürmek değildir. Aksine dişil/eril enerji söylemleri nostaljik bir muhafaza, arkaik bir tahayyül ve edilgen bir etki yaratma inancıyla kendilerini ifade eder gibi görünüyor. Dolayısıyla kültürde feminizmin etkisi sadece androjenleşme yoluyla olmadığı gibi, kadın özünün yüceltildiği her söylemin feminist düşünceyle ilgisinin kurulması da indirgemeci bir yaklaşım olur. Özcü cinsiyet kimlikleri de duygusal kapitalizmin nesnesi haline gelebilir. Örneğin son dönemlerde sıkça karşımıza çıkan *tradewife* akımı⁴ Illouz'un savladığının aksine eşitlik talebinden vazgeçmiş bir dişillik kavrayışının ve geleneksel kadın ve aile rollerine dönüşün kapitalizmle nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Her ne kadar bu örnek, Illouz'un romantik ve bağ kurabilen ilişkilere ancak orta ve üst sınıfların sahip olduğuna dair tezini desteklese de feminist teorinin geleneksel karı-koca rollerine dair eleştirelliği ile *tradewife* akımının ilişkisini kurmak mümkün değildir. *Tradewife* akımı Proctor'un dediği gibi popüler feminist söylemleri ve tercih feminizmini (*choice feminism*) kullanmasına karşın temelde anti-feminist bir harekettir ve dişilliği feminizmden üstün görür (2022: 8-9).

Illouz'un günümüzde ilişkilerin tahribatına ve yabancılaşmasına, kadınların güzellik baskısını ve yalnızlaşmayı daha yoğun hissetmesine ve bireyci tüketim kültürüne dair yaptığı çok yönlü araştırma ve tespitler ufuk açıcı olsa da yaşanan toplumsal cinsiyet krizinin nedenlerine dair çıkarımlarında ve kadınların maruz kaldığı yeni tahakküm biçimlerinin eleştirisinde feminist teori geleneğinin tümünün hedef alınışı temellendirmeden yoksun görünüyor. Çünkü feminist politikanın veya feminist teorinin bugünkü temsilcilerinin eleştirelliğini koruyup korumadığına dair eleştiriler feminizme içkindir. Feminist teori kendi içinde eleştirel feminizmi ve farklı *feminizmleri* barındırır. Illouz ise sadece teorinin kültürdeki

⁴ *Tradewife* akımı, ABD'de ortaya çıkan ve sosyal medya üzerinden yayılan, ev işleri ve çocuk bakımıyla kendini tanımlayan “geleneksel ev hanımı” tipini temsil eder.

yansımalarına değil, özel olarak feminist teorinin eşitlik ve özgürlük taleplerinin kendilerine yönelik satır aralarında yönelttiği fakat aynı zamanda tüm varsayımlarına temel oluşturan eleştirilerini, *feminizmler* arasında net bir ayrım yapmaksızın, hatta feminist teoriyi tamamen dışarı koyarak gerçekleştirmektedir. Bu yüzden Illouz'un teorisinin normatif ve politik sonuçları özel olarak eleştirilmelidir. Cinsiyetler arası keskin kutuplaşmanın ve kadına şiddetin kaynağının kapitalizmle eklemlenen ve kendi özerk işleyişini koruyan ataerki olarak tanımlanmasının örneği olarak gösterebileceğimiz Gregoratto'nun çalışmalarından, Illouz'un *Aşk Neden Acıtır?* kitabına nazireyle yazdığını düşündüren "Why Love Kills: Power, Gender Dichotomy, and Romantic Femicide" [Aşk Neden Öldürür: İktidar, Toplumsal Cinsiyet İkiliği ve Romantik Kadın Cinayetleri] başlıklı makalede kadınlara yönelik "aşk cinayetlerinin" arkasındaki eril motivasyonlar sorgulanır (2017). Gregoratto'ya göre bu cinayetlerin hedefi erkeklerin kadınların özerklikleri ve güçlenmeleri karşısındaki çaresizliğidir (2017: 138). Ona göre problem Illouz'un savladığı gibi cinsiyetlerin belirsizleşmesi değil, aksine toplumsal cinsiyet dikotomisinin neoliberal kapitalizmde eskisinden daha da keskinleşmesidir.

Illouz'a getirilen eleştirilerden bir diğeri de Mona Chollet'a (2023) aittir: *Aşkı Yeniden İcat Etmek- Patriyarka Heteroseksüel İlişkileri Nasıl Sabote Ediyor?* kitabında Illouz'a benzer şekilde aşkın kayboluşunu eleştirerek yeni bir yakınlık tanımı getirirken, Illouz'un aksine krizin sebebini feminizm değil eril tahakkümün kendisi olarak görür ve çözümü eşitlikte bulur. Illouz'un kadınların "fazlasıyla hassas" hale gelerek ilişkileri terk etmeye başlamalarına dair tespitine göndermeyle "kadınların Eva Illouz'un dediği gibi hep 'tetikte' olduğundan hiç emin değilim" diyerek Illouz'un tetikte olan kadınların gerçek sebeplerini ihmal ettiğini dile getirir; 2000 yılında Fransa'da yapılan bir araştırmada "hangi toplumsal sınıfa ait olursa olsun her 10 kadından birinin şiddet gördüğünü" hatırlatır (2023: 107-108). Kadınların yaş ve güzellik hiyerarşisine sokularak nesneleştirilmenin sebebini de kadınların bağ kurmaktan vazgeçişinde veya cinsel özgürleşmede değil, ister bağ kurmaktan kaçınma ister sadakatsizlik veya evlilik dışı cinsellik üzerinden tezahür etsin, takılma kültürünün esas olarak erkek cinselliğini merkeze almasında ve ona avantaj sağlamasında görür. Illouz üst ve orta sınıftan erkeklerin dişil özellikler sergilediğini ve ilişki sorunlarını terapötik iletişimle çözmeye yeltendiğini dile

getirirken, Chollet, sınıf farkı olmaksızın şiddetin yaygınlığını ve psikolojik şiddetin fiziksel şiddet kadar tahrip edici olduğunu vurgular. Gerçekten de yoksulluk ve kadına yönelik şiddet arasında doğrudan bir nedensel ilişki olduğunu kanıtlamak söz konusu değildir. Feminist teorinin ve hak mücadelesinin yıllardır gösterdiği gibi, orta ve üst sınıflar veya eğitilmiş, ünlü erkekler arasında da farklı düzey ve boyutlarda psikolojik ve fiziksel şiddete başvurulmaktadır. Dolayısıyla Illouz’a yönelik az sayıdaki eleştirinin birleştiği nokta, Illouz’un sınıfsal analizinin özellikle şiddet ve süregiden toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kavrama konusunda yetersiz kaldığıdır.

Sonuç: Yeni Bir Yakınlık Kuramı İçin Feminist Düşüncenin İmkânları

Illouz günümüzde dijital kapitalizmin yakın ilişkilerde yarattığı tahribatı, yeni hedonizm, yeni Machiavellicilik, mutluluk endüstrisi ve soğuk yakınlık gibi özgün adlandırmalarla açığa çıkararak yeni yabancılaşma ve şeyleşme biçimlerini kapsamlı çalışmalarla ve örneklerle, etkileyici bir başarıyla gözler önüne seriyor. Mevcut durumu olanca olumsuzluğuyla açık eden gerçekçiliğine ve keskin eleştireliliğine karşın, Illouz’un düşünceleri başlangıç kabulleri ve varsayımları ile vardığı sonuçlar bakımından dikkatli ve eleştirel bir okumayı gerektiriyor. Bu çalışmada göstermiş olmayı umduğum gibi, Illouz’un teorisinin başlangıç argümanları feminizmin eşitlik ve özgürleşme ideallerine, *eşitsizlik eleştirisine* ve *eşitlik talebine* yönelir. Oysa çağımızda yakınlık alanında yaşanan krize ve toplumsal cinsiyetler arasındaki çatışmaya elverişli bir toprak sunduğu gerekçesiyle bu gelişmelerden feminist teorinin taleplerini sorumlu tutmanın duygusal kapitalizme dair ortaya konan tezler açısından belirleyiciliği nedir? Illouz’un teorisinden feminizme yönelik eleştirisini çıkaracak olsak teoriden neler eksilir? Bana göre, Illouz terapötik kültüre dair analizlerini olduğu gibi bırakıp soğuk yakınlığın toplumsal cinsiyetle bağını kurmasaydı, yakınlığın neden “soğuduğuna” dair açıklaması eksik kalacaktı. Illouz bundan dolayı feminizmin toplumsal cinsiyet rejimini tahrip edişini günah keçisi olarak göstermek durumunda kalmıştır. Kadınların erilleşmesinin, erkeklerin dişileşmesinin tam olarak neden tahrip edici olduğu sorusuna ise Illouz’un araştırması içinde bir yanıt bulmak zordur. Olası tek yanıt güç hiyerarşisinin ters çevrilip yeniden üretilmesi

olabilir fakat Illouz'un kendisi de birçok yerde tüm özgürleşmiş görünümüne karşı kadınların hala tahakküm altına alındığını belirtir. O halde androjenleşme tespitinin doğru olduğunu varsaysak bile, kadınların erilleşmesi onların tahakküm altına alınmasını engellememiştir. Hedefini gerçekleştirememiş feminizmin sonuçlarından yine feminizmin kendisinin sorumlu tutulması mağdur suçlayıcılığa benziyor. Kadın bedeninin ve cinselliğinin günümüzdeki görece özgürleşmesine karşın dijital kapitalizmde daha da metalaştığı ve yeni hedonist kültür tarafından şekillendirildiği, feminist gibi görünen popüler söylemlerin kültürdeki yayılımının zaman zaman bireycileştirici yönde kullanılabildiği kabul edilebilir tespitler olsa da, somut yaşamdan doğup yine yaşamla ilişkilenererek sürekli dönüşen feminist teoriyi kültürdeki alımlanış biçimiyle değil, tahakküm ilişkilerinde ve ideolojide açtığı gedikler bakımından değerlendirmek, kadına şiddetin bunca artış gösterdiği bir çağda daha adil bir yorum olurdu diye düşünüyorum.

Bugün kadınların önceki dönemlere göre güçlenmesinin bir erkeklik krizi yarattığı, bu krizin ekonomiyle ve yeniden üretimle yakından ilişkili olduğu ve kadın-erkek ilişkileri ile ailenin dönüşümünü de bu çerçeveden kavramak gerektiği tespitinde Illouz'un yanı sıra Fraser, Kandiyoti, Özkazanç gibi teorisyenler de hemfikirdir. Fakat Illouz bu krizin yarattığı tehlikelerden feminizmi sorumlu tutmakla ve erdemli modern öncesi iyi yaşam idealini olumlamakla keskin bir yol ayrımına girer ve bugün birçok ülkenin resmî ideolojisiyle uyumlu, muhafazakâr bir normatif sonuca ulaşır. Illouz'un yaptığı gibi herhangi bir romantik/erotik ilişki ve aile kuramayan, ekonomik güçten yoksun erkeklerin şiddet uygulama sebeplerini onların yeni düzenin yeni dışlanmışları olmalarına bağlamak *incel* hareketinde olduğu gibi bu kesimlerin sistemsal mağduriyetlerini haklılaştırma tehlikesi taşır. Özkazanç'ın (2024) tespit ettiği gibi özellikle Türkiye'de erkeklerin bu "mağdur ve mazlum edilmişlikleri" ile "yıkıcı radikal nihilizm" ve kadına yönelik *hınç* dolu şiddet arasındaki ilişki çok daha görünürdür.

Kadınların bağımsız yaşama isteklerinin onları yakın ilişki kurmaktan kaçınmaya veya var olan ilişkileri koparmaya sevk etmesi, dünyanın birçok farklı coğrafyasında giderek keskinleşen bir toplumsal cinsiyet çatışmasını ve kadına yönelik şiddetin artışını beraberinde

gündeme getiriyor. Kandiyoti'nin *eril restorasyon* olarak tanımladığı, günümüzdeki ataerkinin geleneksel ataerkiden farklılaşan boyutlarını tespit ederken bahsettiği gibi, özellikle Asya ülkelerindeki kadınların başlattığı ve giderek başka ülkelere de yayılan “flört yok, cinsellik yok, evlilik yok, çocuk yok” şeklinde tezahür eden ataerki karşıtı 4B Hareketi bunu gözler önüne seriyor (Kandiyoti, 2024). Özkazanç'a göre sağ popülizmle kol kola giden *incel devrimi* de güçlenen kadınlara yönelik yeni bir şiddet dalgası biçiminde tezahür ediyor (2021). Ne var ki, erkekliğin bu krizinin sorumlusu olarak kadınların eşitlik ve özgürleşme arayışını ve ataerkiye karşı başkaldırısını görecektir olursak yeni sağın tüm dünyadaki söylemleriyle uyumlu hale geliriz. Cinsiyet farklılıklarının silinmesinin, kadınların güçlenmesinin aile kurumunu yok ettiği gibi argümanlar bugün tüm dünyada sağ popülist siyasetçilerin ve *incel* gibi kadın düşmanı hareketlerin temel ideolojik argümanlarını teşkil ediyor.

Güzellik endüstrisi, kadınlar arasındaki rekabet, yaşlılık, ev içi emek sömürsü ve bakım krizi, tüketim alışkanlıkları, yoksulluk gibi değişen gündelik pratikler karşısında günümüzde feminist teorinin ve feminist politikanın ne denli dönüştürücü olabildiğini sorgulamak bakımından Illouz'un eleştirileri üzerine eğilmek, içinde bulunulan krizde feminist teori açısından bir yüzleşme ve özeleştiri olanağı sunuyor. Ne var ki Illouz, benzer kriz tespitleri yapan düşünürlerden söz gelimi Fraser gibi *genişletilmiş kapitalizme* karşı feminist politikayı da içine alan genişletilmiş dayanışma biçimleri ve “ekonominin ‘içerisinden’ değil, üretimin yeniden üretimle” bulunduğu “sınır mücadeleleri”ni önermek (Fraser, 2023: 237) yerine, eleştirel düşünce açısından tek çıkış yolunu ekonomik temelli bir sosyolojik analizde ve Weberci büyüden arındırma tespitine panzehir olacak kadim ve evrensel değerlerin yeniden savunulmasında görüyor. Böylece Illouz, bir yandan politik bir dönüşüm önermekten ziyade fazlasıyla Aydınlanmacı bir konum alırken, diğer yandan hem bugün iyice hegemonik hale gelen etkili bir teori hem de toplumsal bir hareket olarak feminizmin diğer teoriler arasındaki özgün konumunu göz ardı ederek, onun düşünsel mirasını teorik tartışmanın dışında bırakıyor. Yeni eşitsizliğin hedefi olarak gördüğü yoksul erkeklerin dışlanması argümanı dünya çapında yaygınlaşan, ırkçılıkla birleşen anti-feminist akımlara ideolojik destek sunma ve meseleyi değerlerin yitmesine ve ahlaki çürüme mitosuna indirgeme riski taşıyor. Oysa günümüz krizini

Gregoratto ve Chollet ile başka birçok feminist teorisyenin dile getirdiği gibi güçlenen kadınlara karşı saldırıya geçen ataerkinin kapitalizmle ittifakı olarak okuduğumuzda, çözümü Fraser'ın dile getirildiği gibi “sınır mücadeleleri”yle birleşen bir konumlanışta bulabiliriz. Diğer yandan sadece heteroseksüel ilişkilerde değil, anne-çocuk, dostluk, kız kardeşlik gibi farklı ilişki biçimlerinde soğuyan yakınlığı ve kopan bağları yeniden canlandırabilecek alternatif teoriler geliştirmesi, daha kolektivist ve dayanışmacı bir karakter kazanması için feminist teorinin hem 18. yüzyılda Aydınlanmanın sözde evrenselliğine hem de 20. yüzyılın başında psikanalize karşı çıkarken savunduğu eşitlik talebinin bugün hâlâ yeni imkanlar sunduğunu hatırlayabiliriz.

Kadın özgürleşme hareketinin başlangıcında, henüz 18. yüzyılda Mary Wollstonecraft, “yürek aşk yerine insanlık için atmaya başlamalıdır” (2007: 184) derken kendi çağının *ethos*’una uygun şekilde aklın duygular üzerindeki hakimiyetini savunarak aşkı ikincilleştirse de esas olarak Illouz’un deyimiyle kadınların *cinselleştirilmesine* karşı çıkar, erkeklerle eşitlenen kadınların gerçek anlamda bir yakınlık kurabileceğini dile getirir. Simon de Beauvoir aşık olmak, duygularını ifade etmek ve özerklik arasında bir ilişki kurar; evliliği ve anneliği reddetmesine karşın aşk ilişkisini tümünden reddetmez, bunun yerine kadının özerk ve özgür olduğu eşitlik durumunda gerçek bir yakınlığın kurulabileceğini düşünür. *İkinci Cinsiyet*’in “Aşık Kadın” bölümünde Beauvoir, “zayıf olarak değil, güçlü olarak, kaçmak için değil, kendini bulmak için, her şeyden çekilmek için değil, kendini olumlamak için sevmenin olanaklı olduğu gün, aşk erkek için olduğu gibi kadın için de ölümcül bir tehlike olmaktan çıkıp yaşam kaynağı olacaktır” (2019: 394) diyerek alternatif bir yakınlık önerir. Yine feminist teori içinden düşünen Irigaray’ın, orijinal dilinde 2019 yılında yayınlanan *Ateşi Paylaşmak: Duyusallığın Diyalektiği* [Sharing the Fire: Outline of a Dialectics of Sensitivity] kitabında yeni bir feminist yakınlık kavrayışı sunmadaki çabası terapötik pozitif psikoloji söyleminden ve aynı zamanda Illouz’un negatif bağ olarak tanımladığı sevmeme biçimlerinden oldukça uzak bir yakınlık imkânına işaret eder: “Seni bilmiyorum’dan farklı olarak ‘ben sen değilim’ kipi öteki ile kurulan ilişkide gerçekleşecek tüm göreliliği öngörür ve bu ilişkiyi görelideki belirsiz bir

yöneliştiren ya da dağılmadan korur. [...] Olumsuzlamanın mutlak karakteri, varlığımızın canlı niteliklerini, tüm varlığımızın etki ve duygusal yönü olarak korur” (Irigaray, 2022: 42).

bell hooks ise 1999 tarihli *Hep Aşka Dair* kitabında feminist teori içinden ve kesişimselliğin bakış açısından romantik ilişkilerde yakınlığın kaybının sorumlusunu ataerki ve erkeklerin iktidar isteği olarak görür: “Erkeklerin bir çoğu gerçek aşktan çok çabuk yüz çevirerek duygusal olarak kendilerini kapalı tutabildikleri ama bir yandan da karşısındakinden sevgi gördükleri ilişkileri tercih ediyor. Nihayetinde sevgiyi, aşkı değil, iktidarı seçiyorlar. Gerçek aşkı tatmak ve sürdürmek için bu iktidar istencinden kurtulmayı istemek zorundayız” (2022: 176).

Wollstonecraft’tan Beauvoir’a, Irigaray’dan bell hooks’a, feminist teori içinde yakınlığı reddetmeden dönüştürmeye yönelmiş kayda değer bir miras var. Bu yüzden yakınlığı sadece heteroseksüel ilişkilerde değil tüm ilişki alanlarında sabote eden, kapitalizmle ittifak kuran feminist teori mi, yoksa ataerki ve kapitalizmin gerektiğinde tüm özgürleşme söylemlerini de içlerini boşaltıp kullanabilen ittifakı mı diye sormak gerekiyor. Kadına yönelik şiddetin zembereğinden boşaldığı, yakınlık krizinin faturasının özgürleşmek ve erkeklerle eşitlenmek isteyen kadınlara ödetildiği, tüm dünyada “aileyi korumak” adı altındaki yasal düzenlemelerle kadınların kazanılmış haklarına göz dikildiği, Kandiyoti’nin deyişiyle *eril restorasyon* çağında her iki soruyu da sormak elzem. Yanıtları ararken feminist teorinin *eşitsizliğin eleştirisi* ve *eşitlik talebi* yoluyla özel alandan toplumsal düzeylere kadar tüm bir modern öncesi, modern ve postmodern kültürü delen tünellerinde gezinerek, teoriyi ve yaşamı dönüştürerek yeni özgürleştirici ve eşitleyici yollar açmak gerekiyor.

KAYNAKÇA

- Benhabib, S. (2008) *Çatışan Feminizmler- Felsefî Fikir Alışverişi*. Çev. F. E. Sezer, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berlant, L. (2024) *Zalim İyimserlik*. Çev. M. Ç. Atmaca. İstanbul: Minotor Kitap.
- Beauvoir, S. (2019) *İkinci Cinsiyet, Cilt 2*. Çev. G. Acar Savran. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Chollet, M. (2023) *Aşkı Yeniden İcat Etmek*. Çev. Z. H. Louze. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davies, M. (2021) *Mutluluk Endüstrisi*. Çev. M. Çavdar. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Erdoğan, E. (2022) Ataerkilliğin Duygulanımsal Mahiyeti Üzerine. Demet Gülçiçek, D. & Emine Erdoğan, E. haz. *Feminist Eleştiri Arayışlar ve Müzakereler* içinde. İstanbul: Metis Yayınları: 27-47.
- Akbank Sanat (2024) Felsefe Seminerleri - 21. Yüzyıl Felsefe Sorunları - Toros Güneş Esgün [online] Erişim adresi: <https://youtu.be/NTLZTqtRATs?si=VPerUWwQ17iyRYUR> (Erişim tarihi: 6 Şubat 2025)
- Federici, S. (2012) *Caliban und die Hexe*. Çev. M. Henninger. Wien: Mandelbaum.
- Fraser, N. & Jaeggi, R. (2023) *Kapitalizm, Eleştirel Kuram Çerçevesinde Bir Söyleşi*. Çev. E. Karaca. Ankara: Nika Yayınları.
- Gregoratto, F. (2017) Why Love Kills: Power, Gender Dichotomy, and Romantic Femicide. *Hypatia*, 32 (1): 135-149.
- Gregoratto, F. (2020) Love and the (Wrong) World. Adorno and Illouz on an Ambivalent Relation. *Journal Of Social Philosophy*, 51(1): 72-92.
- Honneth, A. (2018) *Bizdeki Ben*. Çev. Ö. Aktok. İstanbul: İthaki.
- Honneth, A. (2023) *Şeyleşme- Bir Tanıyış Teorisi*. Çev. C. Sili. Ankara: Fol Yayınları.
- hooks, b. (2022) *Hep Aşka Dair-Yeni Vizyonlar*. Çev. U. İda. İstanbul: Nota Bene.
- Illouz, E. (2013) *Aşk Neden Acıtır?* Çev. Ö. Çağlar Aksoy. İstanbul: Jaguar Kitap.
- Illouz, E. (2018) Is love still a part of good life. Rosa, H. & Henning, C. haz. *The Good life beyond growth* içinde. Routledge: 338-358.

- Illouz, E. (2019) *End of Love, A Sociology of Negative Relations*. New York: Oxford University Press.
- Illouz, E. (2021) *Soğuk Yakınlıklar*. Çev. Ö. Çağlar Aksoy. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Illouz, E. (2024a) *Romantik Ütopayı Tüketmek*. Çev. G. Boztepe. İzmir: Livera Yayınları.
- Illouz, E. (2024b) *Modern Ruhunu Kurtarmak*. Çev. K. Gülen. Ankara: Fol Yayınları.
- Illouz, E. (2024c) *Eva Illouz : How the Left Became a Politics of Hatred Against Jews*. [online] Erişim adresi: <https://k-larevue.com/en/illouz-butler/> (Erişim tarihi: 6 Aralık 2024).
- Illouz, E. & Cabanas, E. (2023) *Mutlu Yurttaş İmalatı*. Çev. T. Göbekçin. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Irigaray, L. (2022) *Ateşi Paylaşmak*. Çev. N. Sağlam. Ankara: Fol Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2024) Ataerkillikten Eril Restorasyona: Küresel Toplumsal Cinsiyet Krizinin İzdüşümleri. *Feminist Tahayyül*, 6(1): 192-203.
- Konings, M. (2015) *Emotional Logic of Capitalism What Progressives Have Missed*, California: Standford University Press.
- Maciej, M. (2013) Feminism and the Cooling of Intimacy. *Ethics in Progress*, 4 (1): 119-128.
- Özkazanç, A. (2021) *Erkeklik Krizi ve Nefret: İncel Devrimi Çağında Feminizm*. [online] Erişim adresi: <https://aramizda.org.tr/erkeklik-krizi-ve-nefret-incel-devrimi-caginda-feminizm/> (Erişim tarihi: 3 Aralık 2024).
- Özkazanç, A. (2024) Türkiye’de Siyasi Tahakküm Rejimi ve Kadına Şiddet. *Feminist Tahayyül*, 6(1): 203-213.
- Proctor, D. (2022) The #Tradwife Persona And The Rise Of Radicalized White Domesticity. *Persona Studies*, 8 (2): 7-26.
- Slaby, J. & von Scheve, C. (2024) *Duygulanım Toplumlari- Anahtar Kavramlar*. Çev. A. Bora. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, F. (2023) Spiritüel Ekofeminizm ve Kurtlarla Koşan Kadınlar. [online] Erişim adresi: <https://viraverita.com/spirituel-ekofeminizm-ve-kurtlarla-kosan-kadinlar/> Son erişim: 7 Aralık 2024.

Uslu, A. (2016) Sosyal Bilimlerde Duygulanımsal Dönüşün Felsefi Arka Planından Bakarak Duygulanımı Anlamak. *ETHOS Felsefe*, 9(1): 28-46.

Wollstonecraft, M. (2007) *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. Çev. D. Hakyemez, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları